

ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Розглянуто засади розвитку постіндустріального суспільства; семантичні погляди на їх визначення; основні положення хвильової теорії Е. Тоффлера. З'ясовано основні тенденції, які притаманні постіндустріальній економіці, ключові аспекти у формуванні інфраструктурі нового типу. Зроблено висновок про перспективи України в напрямку формування постіндустріальної економіки.

The article considers the principles of development of postindustrial society; semantic approaches to their determination; basics of the wave theory of A. Toffler. The authors found out the main tendencies that are inherent to the postindustrial economy, key aspects in forming the infrastructure of new type. They draw conclusion about the prospects of Ukraine in direction of shaping postindustrial economy.

Постановка проблеми. З кінця 60-х років ХХ ст. утвердилося розуміння процесів, які відбуваються у розвинутих країнах світу в науці, господарській діяльності, соціально-політичних відносин, культурному середовищі, як передвісників якісно нового етапу суспільного прогресу – нової сходинки розвитку людства. На теперішній час за кордоном розроблено чимало оригінальних концепцій, у яких узагальнено фундаментальні закономірності розвитку суспільства на основі чого робляться спроби осмислити перспективи людства у світлі сучасних тенденцій – об'єднані під загальною назвою “концепції постіндустріального розвитку”.

Ці процеси, хоча й ґрунтуються на одних засадах, але у різних країнах мають певні особливості, що викликані відмінностями які притаманні суспільствам в яких вони відбуваються. Україна, через особливості соціально-політичного устрою, недостатньо приділяє уваги цій проблематиці. З огляду на це доцільним є узагальнити концепцію та визначити засади розвитку постіндустріальної економіки, запропонувати основні положення державної стратегії розвитку України.

Аналіз останніх досліджень. Концепція постіндустріального суспільства вперше з'явилася у роботі Дарендорфа (1958 р.), в якій описується новий тип господарської діяльності – інформаційна економіка. Швидкий розвиток якої обумовлює її контроль над сферою бізнесу та держави (Гельбрейт, 1967 р.). Виділяються організаційні основи цього контролю (Болдуїн 1953 р.; Уайт, 1956 р.), у випадку застосування до соціальної структури проявляється у виникненні нового класу, так званої меритократії (Янг, 1956 р.; Гоулднер, 1979 р.). Виробництво інформації та комунікації стає централізованим процесом (теорія “Глобального селища” Мак-Люена, 1964 р.). Основним ресурсом нового ладу визначають інформацію (Д. Белл, 1973 р.). Комплексний аналіз характеру змін, на яких вибудовуватиметься нове суспільство розглядається у хвильовій концепції розвитку (Е. Тоффлер, “Майбутній шок” (1970 р.), “Третя хвиля” (1980 р.), “Зміна влади” (1990 р.). Крім зазначених учених у різні роки проблематикою постіндустріального суспільства займалися такі вчені, як Р. Арон, Г. Бекер, Ж. Бодрийяр, Ф. Бродель, М.Г. Делягін, П. Друкер, В.Л. Іноземцев, Ю.А. Левада, Д. Мандел, Г. Маркузе, Д. Норт, У. Ростоу, Г. Стиглер, Дж. Стигліц, А. Ткрен, Т. Форестер, Д. Хабермас, С. Хантінгтон, Р. Хелюронер та інші.

В Україні питанню постіндустріальної економіки присвячуються роботи таких вчених, як В. Гейця, В. Куриляк, В. Куценка, В. Семиноженко, Г. Сербини, Н. Тарнавської, Л. Федулової. Слід зазначити, що останнім часом у роботах вітчизняних вчених постіндустріальна економіка частіше зустрічається як “економіка знань”, “економіка, що заснована на знаннях”, “інформаційна економіка” та ін.

Визначення питань, що не вирішені в темі дослідження. Семантичного значення терміну “економіка знань” надає звужене уявлення про характер, та багатогранність змін, що відбуваються в економіках розвинених країн та яких необхідно досягнути в Україні. Перехід до економіки нового типу ґрунтуватиметься на більш глибоких змінах аніж ті, що відбулися в нашій країні на початку 90-х років ХХ ст. Вони мали політичний, адміністративний та економічний характер, але відбувалися в рамках індустріального суспільства – заснованого на усталених засадах, які стосуються широкого спектру факторів від свідомості людини до принципів організації виробництва, культурного процесу, міжнародних відносин. Отже, питання визначення особливостей, України які слід урахувати при формуванні нового типу економіки на засадах постіндустріального суспільства є актуальним та має важливе практичне значення.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення пріоритетних напрямів стратегії розвитку України спрямованої на формування в нашій країні суспільства та економіки постіндустріального типу.

Для досягнення зазначеної мети поставлені наступні завдання:

- визначити засад постіндустріального розвитку;
- дослідити особливості переходу економік розвинених країн до постіндустріального типу;
- з'ясувати наявні в Україні ознаки постіндустріальної економіки та запропонувати шляхи їх розвитку й формування необхідних.

Виклад основного матеріалу. Початок теорії “постіндустріального суспільства” у її сучасному вигляді датується 1960-ми роками. Одними з перших це поняття вжили у своїх працях Р. Арон, Д. Пісман, У. Ростоу,

А. Турен. У 1973 р. вийшла книга Д. Белла “Постіндустріальне суспільство, що наближається”. У ній автор зазначає: “...постіндустріальне суспільство, визначається як суспільство, в економіці якого пріоритет перейшов від переважного виробництва товарів до виробництва послуг, проведення досліджень, організації системи освіти та підвищення якості життя; в якому клас технічних спеціалістів став основною професійною групою і, що найважливіше, в якому впровадження нововведень у все більшому ступені стало залежати від досягнень теоретичного знання... Постіндустріальне суспільство передбачає виникнення нового класу, представники якого на політичному рівні виступають в якості консультантів, експертів або технократів” [1].

Слід підкреслити, що глобальний характер змін, який футурологи, соціологи та економісти вкладають у своїх працях, більш суттєвий, ніж заперечення тільки індустріальної епохи. Одним з їхніх значних здобутків є усвідомлення того, що людство знаходиться на межі такого соціального стану, який не може бути регульованим жодним відомим способом. Даний процес, пов’язаний з модернізацією системи людських цінностей і психологічних орієнтирів, він, безперечно, буде досить довгим і відбуватиметься еволюційним шляхом [2].

Існує два підходи до визначення процесів, що відбуваються. Один підкреслює відмінність нового стану соціуму від усіх попередніх; найбільш типово це відображено на рівні термінів при використанні понять з префіксом “пост-”, тобто той, що іде після. Другий підхід, спрямований на позитивне визначення нового ладу на основі виокремлення найбільш притаманних йому ознак.

Представники теорії власне постіндустріального суспільства та концепції постмодернізму є основними послідовниками першого підходу. Деякі дослідники конкретизують свої підходи, говорячи про постіндустріальний капіталізм, соціалізм, а також екологічний та конвенціональний постіндустріалізм. Спільною залишається констатація зниження ролі матеріального виробництва та розвитку сектору послуг й інформації, іншого характеру людської діяльності, зміни типів ресурсів, що використовуються у виробництві, а також суттєвої модифікації соціальної структури.

Прихильники другого підходу визначають новий стан цивілізації через розгляд її окремих ознак; за такого підходу в центрі уваги знаходяться явища, які безпосередньо не визначають суспільство як соціальне ціле. Найбільш відома спроба такого типу – введення в науковий обіг, майже одночасно в США й Японії Ф. Махлупом і Т. Умесао, терміну “інформаційне суспільство”, який поклав початок теорії, яку розвивали такі відомі автори, як М. Порта, Й. Масуда, Т. Стоуньєр, Р. Катц та ін. З позиції такого підходу еволюцію людства розглядають з точки зору розвитку знання. До цього напрямку долучаються концепції технотронного суспільства запропоновані З. Бжезінські, а також доктрини, що підкреслюють значення та характеризують сучасне суспільство як “Суспільство знань”.

Визначенню нового суспільства з використанням префіксу “пост-” є більш доцільним за інші. Цей підхід дає достатньо можливостей для побудови на його основі адекватної теорії прогресу, дозволяє виділити в історії людства три великі епохи у Д. Белла – доіндустріальне, індустріальне та постіндустріальне суспільство; у С. Крука та С. Лешу – премодерністський, модерністський і постмодерністський стан; дещо відрізняється в цьому сенсі Е. Тоффлер – “перша”, “друга” та “третья” “хвилі” (рис. 1).

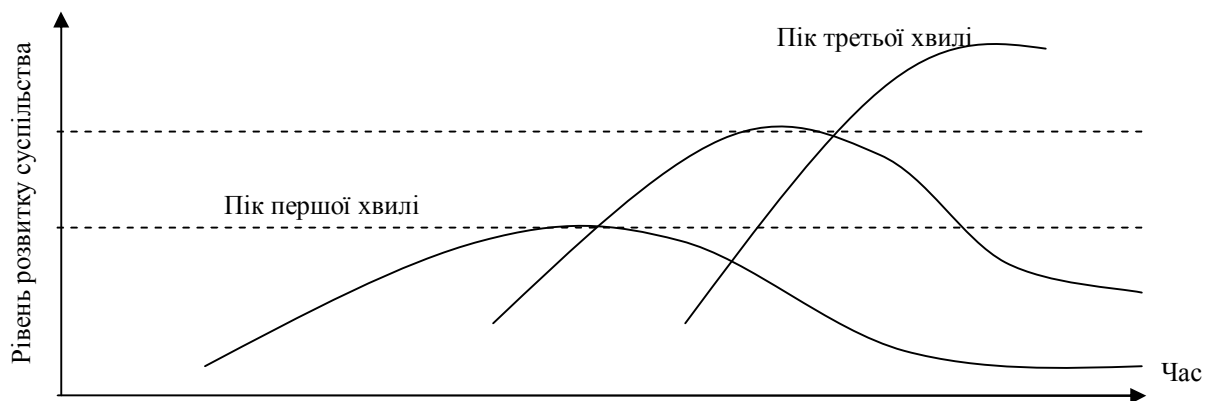

Рис. 1 – Графічне відображення хвильової концепції Е. Тоффлера

Якщо зосередити увагу на хвильовій концепції, то можна побачити неоднорідність визначальних змін які відбуваються із кожною хвилею. Перша хвиля змінила кочовий на осілий спосіб життя, що супроводжувався освоєнням сільськогосподарського виробництва. Основним елементом другої хвилі стала фабрика та конвеєрний стиль виробництва. Поштовхом для третьої стають інформаційні технології, сфера послуг та відновлювальні джерела енергії [3].

Отже, серед назв суспільства третього тисячоліття найчастіше зустрічаються – “постіндустріальне” та “інформаційне”. Ці назви в глобальному розумінні мають одне й те саме значення. Так, як постіндустріальне суспільство за своєю суттю є інформаційним, то можна було б надати перевагу саме другому терміну. Проте, даний підхід передбачає надання переваги в бік суто інформаційній, науково-технічній, складовій нової епохи. Звісно, очевидним є те, що, найбільш помітними процесами, які вже охопили сучасне суспільство, є процеси інформатизації та небувалого розвитку комунікації, але, разом з цим відбуваються й інші, не менш важливі для становлення нового ладу події. До них належать: зміна засад світогляду, підходів у науковому пізнанні; перегляд орієнтирів у соціально-політичній практиці та ін. З цієї позиції нейтральна назва запропонована Е. Тоффлером “Третя

хвиля” з одного боку характеризує нову стадію розвитку, а з іншого не надає перевагу жодному з багатьох аспектів нового суспільного ладу.

Таким чином, індустріальне суспільство втрачає свої панівні позиції перед настанням постіндустріального. Особливо яскраво це проявляється у економічно розвинених країнах оскільки науково-технічний прогрес, який безумовно можна вважати локомотивом “Третьої хвилі” найбільш виражено проявляє себе саме в них. Його досягнення дозволяють говорити про суспільство як про інформаційне та постмодерністське.

Доіндустріальне суспільство проіснувало понад 10 тисяч років, індустріальне – три століття. Скільки існуватиме постіндустріальне говорити важко, але за весь час його домінування відбудуться докорінні зміни які не оминуть жодної з сфер суспільного життя.

З середини 50-х років ХХ ст. у розвинутих промислових країнах стало очевидним, що традиційні галузі “другої хвилі” (вугледобувна промисловість, залізна дорога на старих технологіях, металопрокат, автобудування, гума, верстатобудування, та ін.) вичерпують себе. З того часу ці застарілі галузі почали переноситися до “країн, що розвиваються”, а на їх місці виникла мережа нових, більш сучасних (комп’ютерна, аерокосмічна, інноваційна нафтохімічна, напівпровідникова промисловості разом із сучасними комунікаціями та багато інших). Їх головною ознакою є не монотонність та не масовість.

Постіндустріальна економіка має ряд відмінностей від попередніх. Головним виробничим ресурсом стають знання та інтелект. Спостерігається виражена тенденція до орієнтації на підвищення рівня якості життя, що, зокрема, вимагає зосереджувати увагу на вдосконаленні товарів і послуг. Це зумовлено тим, що провідною соціальною групою стають представники інтелектуальних професій, значно зростає попит на практиків нових наукомістких технологій та інформаційних послуг. Узагальнено основні тенденції постіндустріальної економіки зображено на рис. 2.

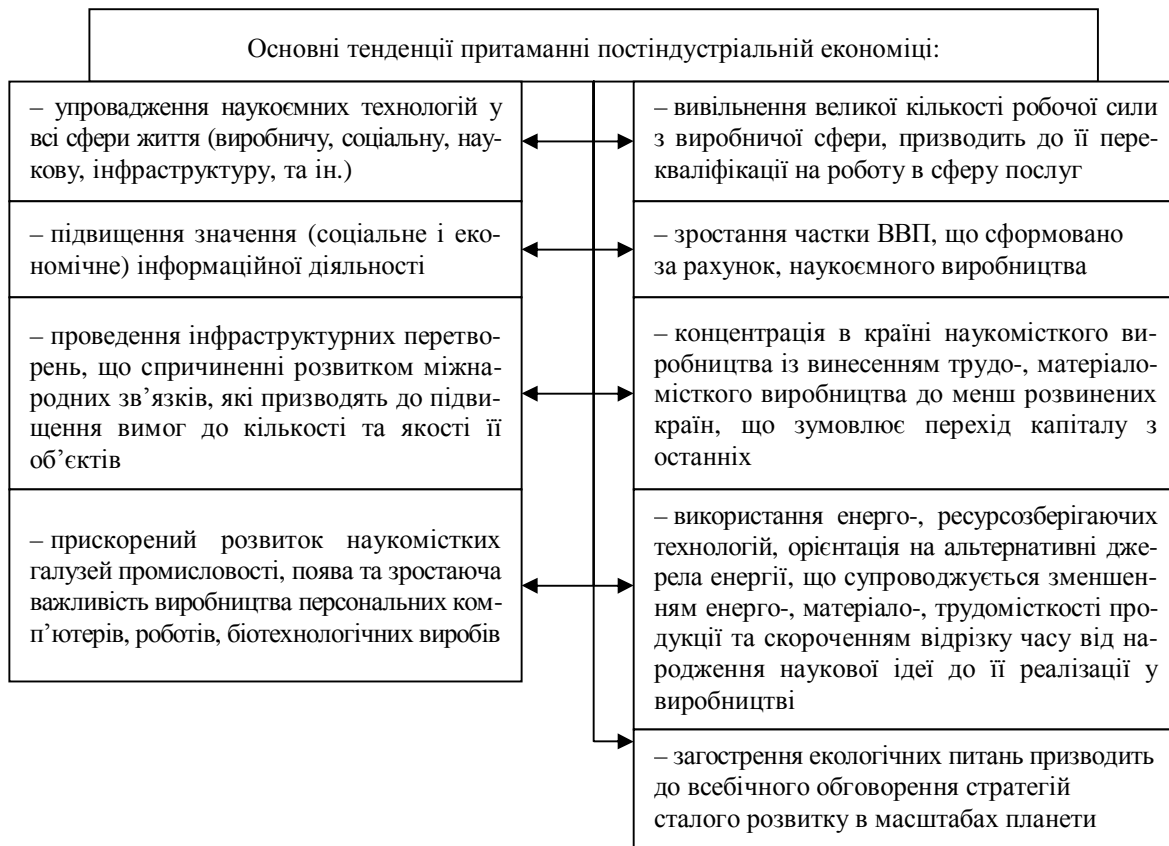

Рис. 2 – Тенденції притаманні постіндустріальній економіці

Розвиненість інфраструктури як соціальної, так і виробничої певною мірою обумовлює господарські та суспільні відносини. Економіка індустріального типу не здатна функціонувати без чітко налагодженого постачання сировини, енергії, матеріалів та мобільної робочої сили. Це зумовило свого часу бурхливий розвиток транспортної та комунікаційної інфраструктури. У постіндустріальній економіці, з її децентралізацією та високими вимогами до екологічності постають нові проблеми організації управління формуванням та експлуатацією інфраструктурних об’єктів. В Україні жодна з стадій розвитку суспільства не є домінуючою. Після здобуття незалежності елементи індустріального суспільства які поширювалися на село поступово зникли. Отже, сільська місцевість, в якій проживає достатня частина населення нашої країни перебуває на стадії традиційного суспільства (певно, що з украленнями індустріального). Міста та індустріальні центри, що

виникли навколо великих фабричних виробництв, є яскравим прикладом індустріального суспільства. Лінійність часу та простору, підпорядкування ритму життя до ритміки місто утворюючих виробництв, масова культура та інші. І нарешті найбільші міста з їх розвиненими науково-дослідними установами, розгалуженою мережею сфери послуг, індивідуальними запитами споживачів, вже більш схожі постіндустріальній спільноті.

Україна має ряд ознак не системного характеру, що властиві постіндустріальній економіці та здатність до їх подальшого розвитку (досвідчені наукові кадри; розвинена аерокосмічна галузь та ін.). Тому реальним шансом для держави є розробка та впровадження конкретних заходів, зокрема збереження наявного наукового потенціалу та його розвитку; інвестування в розбудову наукової сфери, розробки шостого технологічного укладу, виробничу та соціальну інфраструктуру.

Розглядаючи перспективи України стосовно входження в стадію постіндустріального то слід відмітити наступне. Як зазначив Е. Тоффлер країнам, в яких яскраво виражено традиційне суспільство, буде легше перейти до постіндустріального через їх децентралізований характер. Наявність розробок в аерокосмічній галузі є тією науковою основою ґрунтуючись, зокрема, на якій українське суспільство може перейти у наступну стадію розвитку.

Висновки. Світова наукова думка вже 50 років розглядає питання входження суспільства в нову стадію розвитку – постіндустріальне суспільство. Зміни та тенденції, що відбуваються в його межах, як у свій час індустріальні виявилися більш продуктивними ніж традиційні, займають домінуючу позицію, але не одноосібну. Суспільство “третьої хвилі” матиме окрім власних притаманним лише йому особливостям ще й ознаки “першої” та “другої хвилі”.

Подібні уявлення про доіндустріальний та індустріальний періоди передбачають, що і в постіндустріальному суспільстві навряд чи може існувати чітка диференціація, заснована на одному чи, хоча б, на невеликій кількості базових характеристик. Навіть у розгорнутих визначеннях постіндустріального суспільства відсутнє чітке визначення фундаментальної ознаки.

Нові тенденції почали проявлятися по завершенні Другої світової війни, хоча на перший погляд ці процеси називали бурхливим розвитком індустріалізму. Якщо застосовувати в якості критерію рівень розвитку сектору послуг, критичною точкою переходу, від індустріального до постіндустріального, вважається середина 50-х років ХХ ст. У цей час у США кількість працівників цієї сфери перевищило кількість у матеріальному виробництві. Однак реальні зміни, які змусили більшість авторів говорити про сучасні розвинені економіки, як про постіндустріальні, відносяться до 70-х років і включають радикальне прискорення технічного прогресу, швидку зміну структур зайнятості, становлення нового менталітету в значній частини населення.

Переорієнтація сучасних країн-лідерів на постмодерністську модель розвитку економіки, як засвідчила історія, дало набагато вищі економічні результати, ніж у країнах орієнтованих на індустріальну.

Новий тип інфраструктури, який повинен формуватися разом з становленням постіндустріальної економіки має задовольняти високим вимогам до підвищення якості життя, захисту навколишнього середовища, збереження та переміщення великих об'ємів інформації.

Україна має можливості до реалізації постіндустріального суспільства та економіки. Для досягнення цього результату необхідно розробити та впроваджувати державну стратегію розвитку, що ґрунтується на засадах постіндустріальної економіки з урахуванням особливостей економічного стану нашої країни. Це дасть змогу державі досягнути етапу постіндустріального суспільства більш швидкими темпами, на відміну від ініціативної діяльності окремих галузей національної економіки.

Література

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. – М., 1999. – 782 с.
2. Иноземцев В.Л. Концепция постэкономического общества: теоретические и практические аспекты // Диссертация на соискание ученой степени д-ра экон. наук. – М., 1998.
3. Тоффлер Э. Третья волна. – М.: ООО “Фирма “Издательство АСТ”, 1999.

УДК 65.011

Г. В. КОЗАЧЕНКО, С. С. БОНДАРЕНКО
Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля

КОНТЕНТ-АНАЛІЗ ОСНОВНИХ КОНЦЕПЦІЙ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Розглянуто концепції управління підприємством, що є найбільш відомими та результативними з метою оцінювання застосовності їх в практиці управління вітчизняними підприємствами.

The authors consider the concepts of business management that are the most prominent and effective for evaluating their applicability in the practice of domestic enterprises.

Актуальність теми. У створенні креативного підприємства велика роль належить якості управління. Якість управління є широким поняттям, яке охоплює багато аспектів, одним з яких є науковий рівень управління. Науковий